

SESERYS, SVAINIAI, ISTORIJOS IR ISTORIKAI

Arba ne šventieji puodus ir... valstybės lipdo

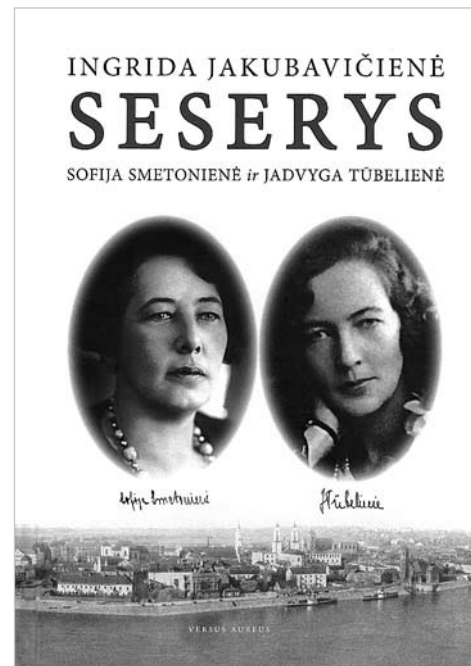
Gražina Sviderskytė

Atsiverčiau šią knygą vedama minties, kad iš nostalgikų fotoportretų viršelyje žvelgiančios abi herojės – Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė – neabejotinai vertos biografinio tyrimo. Galėjo būti išleistas kiekvienai atskiras veikalas arba, kaip šiuo atveju, bendras abiem – forma ne svarbiausia. Svarbesnis turinys. Tačiau kai rašoma net labai žinomo asmens pirmoji biografija, be kita ko, procesą veikia pirmo blyno arba Merfio dėsniai. Tad ar turinys privalo būti tobulas?.. Kad ir kaip būtų, pirmoji biografija turėtų atkreipti dėmesį į nepelnytai primirštą asmenį, įvairiapusiškai ir kuo tiksliau jį pristatyti ir taip tarsi praminti taktą, palikti vėžes kitiems tyrėjams, kad sekdami iš paskos jie nusigautų dar toliau. Jei biografui ar biografei pirmuoju bandymu viskas pasiseka nepriekaištingai, tai – didžiulis pasiekimas. Bet, pripažinkime, taip retai nutinka. Dažniau tenka džiaugtis, kad kažkas geresnio „mūsų karalystėje“ apskritai vyksta.

Pažįstamos iš diplomatų raštų: „Zosė“ ir „Jadzė“

Kai Pensilvanijos universiteto bibliotekoje diplomato dr. Jurgio Šaulio didelės apimties raštų kolekcijoje be daug ko kito peržvelgiau¹ ir jo susirašinėjimą su Tūbeliene, jūdvių laišakai padarė nemenką įspūdį – vertė tai suklusti, tai nusišypsoti. Antai 1933 m. „įgaliotasis ministeris Berlyne“ iš meilės italų kilmės Vokietijos pilietei, primadonai Mafaldai Salvatini rengėsi į karą su vedyboms pasipriešinusiu centru ir prieš lemtingas dvikovas Kaune (ne špagomis, o rašikliais ir liežuviais) kreipėsi būtent į „malonią Ponią“, labai atvirai prašydamas supratimo ir užtarimo. Tai buvo delikatus ir efektingas taktinis manevras (po kelių mėnesių pasiuntinys, palaikomas Tūbelienės vyro ministro pirmininko Juozo Tūbelio ir jos svainio Lietuvos prezidento Antano Smetonos, ne tik vedė mylimąją svetimšalę, bet ir pasiekė asmenišką bei politinę pergalę prieš tuometį diplomati-

jos šefą, užsienio reikalų ministrą Dovą Zaunių). O kai 1935 m. susirgo „malonios Ponių“ vienturtė Marytė, tai „Mielas Daktaras“ ne tik rūpinosi jūdvių kelione gydymui Vokietijoje, bet netgi su Londonu susisieikė... „šunies reikalų“, kad gavusi keturkojį draugą mergaitė pralinksmtų ir greičiau pasveiktų („reikalas“ pasitei-

Dailininkas Rimantas Tumasonis

Ingrida Jakubavičienė,
SESERYS SOFIJA SMETONIENĖ (1884–1968) IR
JADVYGA TŪBELIENĖ (1891–1988),
Vilnius: Versus aureus, 2014, 256 p., iliustr., [1100] egz.

¹ Daugiau apie šią tiriamąją išvyką žr. Gražina Sviderskytė, „Philly arba Amerika be karo“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2013, Nr. 8, p. 239–242.

sino: per tolimas pažintis gautas pekinų veislės kambarinis šunytis Marytei Tūbelytei suteikė tiek laimės, kad tapo jai geriausia rehabilitacija).

Tokie neoficialūs, buitiški epizodai paprastai rimtesnio istorikų dėmesio nesulaukia, nors biografijai yra vertingi ir iškalbingi, suteikia autentiškumo. Senus pažįstamus, Jurgį ir „Jadzę“ siejo tėviški, motiniški rūpesčiai (Šaulys su pirma ligota žmona buvo oficialiai neišsiskyres, bet kartu negyveno, vienas augino dukrą; Tūbelienė dėl dukros paliko valstybės tarnybą, nes mergaitė buvo silpna, gimė su nedidele negalia). Bet ne mažiau rūpėjo ir valstybės reikalai. Ponia, iki santuokos ir dukros gimimo epizodiškai dirbusi Šveicarijoje, Vokietijoje, laiškuose klausdavo apie tenykštes užsienio politikos aktualijas; pasiuntinys teiraudavosi naujienų iš Kauno. Bičiuliai dalijosi žiniomis apie bendrus pažįstamus, diplomatus ir ministrus, taip pat, aišku, artimuosius – Salvatini, Juozą (Tūbelį) ir „Zosę“ (Sofiją Smetonienę). Pagarbus, tačiau neformalus susirašinėjimas leidžia tarytum kiaurai permatyti plačias oficialias veikas ir giliau įžvelgti, kokie žmonės tuomet buvo valdžioje, kokiomis sąlygomis ir kaip valdė Lietuvą.

Tiesa, juo daugiau neoficialių raštų skaitai, juo aiškiau supranti, kad viešoji veikla ir asmeninis gyvenimas turi nemenkai subtilių sąlyčio taškų ir sąveikos kelių. Kas nuneigs, kad asmens motyvacija, sprendimus, veikas įtakoja kilmė, patirtis, dvasinė būklė, siekiai, ryšiai (ką ir kalbėti apie atvejus, kai tiesiogiai painiojami vieši ir privatus interesai)? O jei taip, tai ką daryti istorikui? Manding ir privalumas, ir nuostolis, jei rekonstruojant istorinio veikėjo vieša veikla ir asmeninis gyvenimas lieka griežtai atskirti. Tokia skirtis – nauda pirmiausia pačiam tyrėjui: mažiau painiavos ir painiojimosi. Tačiau griežtai atskyrus arba visiškai suliejus abu kontekstus, pagrindinė siekiamybė – objektyvumas – atrodo panašiai trapus. Turbūt meistriškumas slypi gebėjime balansuoti tarp šių kraštutinių, pernelyg nesupaprastinti, bet ir nesuvelti, kitaip neiškreipti rašomos biografijos.

Jakubavičienė turėjo nuolat balansuoti. Iš esmės autorė daug pasiekė: atskleidė Lietuvos iškilų vyrų tylų jį užnugarį ir išgarsino ne tik abi savo knygos herojes, bet ir kitas moteris, tebesančias savo kolegų, partnerių, draugų ar sutuoktinių šešėlyje. Bendriausia prasme ji

atreipė dėmesį į platų tyrimo objektą – moterų vaidmenį prieškario Lietuvos raideje, – kuris akivaizdus ir kartu tarsi toks slėpiningas, kad net istorikai vengia su juo prasidėti. Knyga *Seserys Sofija Smetonienė (1884–1968) ir Jadvyga Tūbelienė (1891–1988)* buvo plačiai ir palankiai pasitikta renginiuose, žiniasklaidoje, neužsigulėjo knygynuose ir pirmavo labiausiai perkamų leidyklos *Versus aureus* išleistų knygų sąrašė. Tai – gerai.

O visa kita – detalės. Bet jose, sakoma, kipšas slepiasi.

Trumpa istorikės istorija

Autorė pasakoja, kad knyga pasirodė palankiai susiklosčius aplinkybėms, kurių viena buvo kitų autorių įdirbis. Natūralu, kad kaip gamtoje, taip ir moksle absoliutaus nulio nebūna. Tad dera nukelti kepurę ir prieš kitus, kurių indėlis labai svarbus.

„Įvade“ (p. 13) Jakubavičienė su pagrįsta padėka pamini knygoje gausiai cituojamus istorikų, diplomatų Alfonso Eidinto ir Vytauto Žalio tyrimus, kuriuose nemenkai (*Žalio Lietuvos diplomatijos istorijos (1925–1940)* antrame tome, sakytume, itin gausiai) pateikta archyvinės medžiagos, praplečiančios žinias apie moterų vaidmenį tarpukario Lietuvos politiniame gyvenime, jų profesinę² ir visuomeninę veiklą. Be to, Jakubavičienė atsižvelgia į savo knygos herojų epizodiškus paminėjimus kitų istorikų – Juozo Skiriaus, Algimanto Kasparavičiaus, Zenono Butkaus – darbuose.

Nepaisant to, Jakubavičienė konstatuoja: „Net trumpučių S. Smetonienės ir J. Tūbelienės biografijų nėra ir naujausioje Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“. Ir nepagaili dar: „Galima teigti, kad lietuvių istorikai vengia tyrinėti šių moterų biografijas“ (p. 8). Abejoti šiais teiginiais, berods, nėra pagrindo, bet jiems pritariu neįauku. Akis badančios baltos dėmės praėjusio šimtmečio istorijoje kelia apmaudą: pasijunti lyg žlibas, neįžiūrįs nė paviršinio grunto, į kurį suleistos šaknys. Lietuvos naujausios istorijos tyrinėtojai triūsia kaip gali, bet jų laukia tik dar daugiau darbo.

Bet autorė Jakubavičienė – pati istorikė, humanitarinių mokslų daktarė³, Istorinės Lietuvos Respublikos prezidentūros Kaune muziejininkė. Kaip ji pati vertina tai, kad pirmas biografinis tyrimas apie seseris Chodakauskaites paskelbtas tik 25-aisiais atkurto nepriklausomybės metais?

² Pavyzdžiui, apie „nelabai pageidautinas“ profesiones aukštuose postuose žr. sk. „Kodėl panelė Magdalena Avietėnaitė netapo antrąja Aleksandra Kolontaj (moteris Lietuvos diplomatinėje tarnyboje)“, in: Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija 1928–1940*, t. II, d. I, Vilnius: Edukologija, 2012,

p. 78–86.

³ 2007 m. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete apgynė disertaciją *Lietuvos vokiečių nacionalsocialistinė veikla (XX a. 3–4 dešimtmečiuose)*, vadovas prof. dr. Zenonas Butkus, oponavo prof. dr. Juozas Skirius.

„Įvade“ autorė pateikia tik vieną galimą teorinį paaiškinimą – esą savotiškas neliečiamųjų statusas knygos herojėms prilipo, nes „sovietiniais metais sukurtas neigiamas propagandinis įvaizdis“ (tuomet klaustina, kodėl panašiai susiklostė ir JAV, kur išeiviai turėjo visas galimybes laisvai rinkti medžiagą, kurti publikacijas ir leisti knygas). Tačiau viename knygos pristatyme Jakubavičienė prasarė apie galbūt dar svarbesnį praktinį motyvą. Ji pabrėžė, kad seserų gyvenimą ypač Amerikoje buvo sunku dokumentuoti: „Kur ieškoti dokumentų, jeigu moterys neina valstybinių pareigų? Kur jos gali būti paminėtos?“⁴ Jei taip, tai galėtume klausti toliau: ir kas gi imsis tokio juodo darbo – rankioti plačiai po pasaulį išbirusius faktus, rekonstruoti laiko tarsi bombos išsprogdintas biografijų mozaikas?

Jakubavičienė knygos pratarinėje patvirtina, kad šios misijos pati ėmėsi tik po kelių postūmių (tik nepaaiškina, kaip, ką darė, kiek (ar) keliavo, kokius (ar) archyvus tyrinėjo). Pirmiausia esą pastūmėjo kolegos iš istorinės prezidentūros, užprašę pranešimo apie Tūbelienę: akivaizdus medžiagos trūkumas sužadino tyrėjos interesą. Istorikų veikaluose, amžininkų memuaruose (Petro Klimo, Stasio Raštikio, Konstantino Šakenio, Vaclovo Šliogerio, Martyno Yčo ir daugelio kitų), Antano Smetonos bei kitose biografijose, kitur istoriografijoje aptikti fragmentai įkvėpė vilties juos apjungti ir papildyti. Vėliau, plečiant paieškas jau planuojamai knygai, itin pozityviai nuteikė pažintis su Niujorke gyvenančiu Tūbelienės vaikaičiu Peteriu Margeriu Kuhlmannu. Su pastaruoju, anot autorės, buvo „daugiausiai bendradarbiauta“ (prie to dar sugrįšiu).

Be kita ko, autorei ypač palanki, naudinga buvo pažintis su Chodakauskų bajoriškos giminės tyrinėtoju (teigiama, ir palikuoniu) Sauliumi Žaldoku. Įdomu, kokia būtų pasakojimo pradžia, pirmoji dalis apie seserų Chodakauskaičių kilmę, jei ne Žaldoko įdirbis ir gera valia: pirmuosiuose keturiuose puslapiuose tepateikiamos keturios nuorodos į jo straipsnį viename Pasvalio krašto žurnale. Tiesą sakant, neiįprastai atrodo šis genealoginis tyrimas (ar tyrimo perpasakojimas) be Lietuvos valstybės istorijos archyvo dokumentų nuorodų. Natūraliai kyla klausimas, ar autorė nepanaudojo dokumentų kopijų, ar jų išvis neturėjo? Archyvinė žaliava – pati dėkingiausia medžiaga genealogijos tyrėjui ir nepranokstama autentika skaitytojui. Tad Žaldokui, žinoma, ačiū, tik klaustina, ar autorei vertėjo čia visiška apsiriboti publicistiniu pasakojimu.

Kas dar, ką, iš kur žinojo, kam ir kaip pasakė?

Toliau skaitant knygą susidaro įspūdis, kad autorė užsidegusi pervertė galybę knygų bei straipsnių ir dar kalnus nuvertė ieškodama amžininkų, kalbindama liudytojus bei palikuonis. Tai patvirtina dėstyme įspraustos trumpos užuominos, išnašos ir ypač knygos pabaigoje pateiktos nuorodos. Kaip minėta, ne iškart aišku, kaip atliktas tyrimas, kokie duomenys iš kur. Panagrinėkime šaltinius atidžiau.

„Šaltinių ir literatūros sąvade“ (p. 233–238) periodikos skiltyje išvardytos 58 publikacijos, istoriografijos – 42 straipsniai bei knygos, atsiminimų – 20. Gaila, palyginti kuklus archyvinių dokumentų aprašas: įvardyti tik trijų institucijų – Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Kauno apskrities archyvo ir Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto – fondai, 10 pozicijų. Reiklesnis skaitytojas pastebės, kad dėstyme beveik prie kiekvienos iliustracijos – nuotraukos ar faksimilės – šaltiniai apdairiai nurodyti, o „Šaltinių ir literatūros sąvade“ iliustracijų šaltiniais teįvardytos keturios institucijos: LCVA, VDU Lietuvių išeivijos institutas, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus ir Istorinė Lietuvos Respublikos prezidentūra Kaune. Panašiai vien pagal sąvadą sunkoka būtų atsekti, kiek ir kokios konkrečiai medžiagos panaudota iš asmeninių archyvų: Kuhlmanno, Vytauto Juliaus Smetonos, Kento Robertsono-Chodakovskio, Vidos Bartkienės, Laimutės Petkevičienės ir Sigutės Smetonaitės-Petrauskienės.

Įdomu, kad „Šaltinių ir literatūros sąvade“ nenurodytas autorės asmeninis archyvas. Skaitant knygą, puslapis po puslapio krinta į akis būtent tokių vienodų ar bent labai panašių išnašų gausa: „Interviu su..., saugomas asmeniniame archyve“. Tokių išnašų yra bent 36, iš jų apie 26 – „Interviu su P. Kuhlmannu“ (skaiciuota spausdintoje, o ne skaitmeninėje versijoje, todėl tenka atsiprašyti už galimą paklaidą; iš viso knygoje yra 370 išnašų). Ar beveik identiškos išnašos, juolab netrumpintos, tikrai yra prasmingos, jei „Įvade“ aiškiai pabrėžta, kad autorė plačiai remiasi savo pokalbiais su tuo ir anuo? Įdėmiai skaitant, nuolatinis kartojimas šiek tiek trikdo. Tad viena iš galimų alternatyvų buvo pačiame tekste sklandžiai įterpti aplinkybių, užsiminti, kas ir ką konkrečiai papasakojo, o autorės asmeninį archyvą detaliau pristatyti pabaigoje, „Šaltinių ir literatūros“ sąvade. Būtų naudinga, paprasta ir aišku. Bet gal čia vėl kiša koją publicistika mokslinio darbo pavidalu, ar atvirksčiai?

⁴ Citata iš Agnės Grinevičiūtės straipsnio „Seserys, nepelnytai likusios istorijos šešėlyje“, in: *VU naujienos*, in: [\[naujie-\]\(http://naujie-\)nos.vu.lt/srautas/seserys-nepelnytai-likusios-istorijos-seselyje, \(2015-03-09\).](http://naujie-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Dėstymo stilius, išnašų, nuorodų formatas yra pačios autorės (turbūt ir solidžių recenzentų, prof. dr. Juozo Skiriaus bei doc. dr. Dalios Bukelevičiūtės) gerbtina valia. Vis dėlto geranoriškai verta pastebėti, kad pernelyg painioja kiekvieno interviu išnašoje įrašyta pokalbio data ir tema: „Interviu su P. Kuhlmannu apie...“ Vis tiek reikia atlikti nedidelį specialų tyrimą, jei rūpi elementarus dalykas: su kuo, kur ir kiek iš viso kalbėjosi autorė (kartą ar du istorinėje prezidentūroje Kaune, porą dienų, o gal trisdešimt penkis kartus įvairiuose pasaulio kraštuose per kelerius metus)? Ypač magą, kokiomis temomis Kuhlmannas pats kalbėjosi su močiute Tūbeliene (kaip teigia autorė, Niujorke ir VDU Lietuvių išėivijos institute saugomi apie 1972 m. daryti šio interviu užrašai) ir ar buvo dar kažin kokių kitų šaltinių, kuriais jis grindė savo labai išsamius interviu Jakubavičienei? Autorė vaikaičių pasakojimais visiškai pasikliauja (nors kitoje vietoje pabrėžia, kad, pavyzdžiui, Petro Klimo „baisiai bjaurus įspūdis“ apie Smetonos „namo elgimąsi“ Vilniuje yra „gana subjektyvus“, p. 42–43). Remdamasi Kuhlmannu ir Tūbelyte autorė aprašo net tokias subtilybes kaip našlės emigrantės Tūbelienės romaną su JAV ambasadoriumi Paryžiuje Williamu Christianu Bullitu jaunesniuoju 1940 m. (p. 202–205, 213). Bent jau tokiu atveju norėtuši daugiau aiškumo. Juk toks biografijos epizodas – delikatus, ganėtinai naujas ir nepalyginamai svarbesnis už, tarkime, fikusus ir filodendrus, vešėjusius Tūbelienės oranžerijoje (apie šiuos 2012 m. spalio 21 d. papasakojo Tūbelytės vaikystės draugė Laimutė Šarauskienė-Petkevičienė interviu „apie Juozo ir Jadvygos Tūbelių šeimą“, kuris „saugomas asmeniniame autorės archyve“, p. 99–100).

Taigi šaltinių sąvade nepakenktų nurodyti: kokie konkrečiai interviu užrašai/ įrašai yra autorės Jakubavičienės ir kokie – Kuhlmanno asmeniniuose archyvuose? Eiliniam skaitytojui ta precizika nei ką nors pridėtų, nei atimtų, užtat praverstų kitiems tyrinėtojams. (Beje, apie tai dievaži tylėtume, jei ne karti asmeninė patirtis: kad ir kaip trūktų kantrybės parašius knygą kruopščiai, išsamiai ir tiksliai aprašyti šaltinius, vis dėlto paprasčiau rasti jėgų tai atlikti iš karto, negu vėliau sulaukti progos išleisti papildytą leidimą⁵.)

Asmenvardžių rodyklė (p. 245–255) išsami ir patogiai naudoti. Joje trūksta „tik“ pagrindinių knygos herojų. Suprantama: abi seserys minimos kone kiekviename puslapyje. Kita vertus, čia būtų pravertusios teminės

nuorodos, pavyzdžiui: „Chodakauskaitė, Jadvyga: gimimas, studijos, žurnalistinė veikla, santuoka, Vasario 16-osios aktas“ ir panašiai. Kai kuriose knygose prie vieno asmenvardžio ar pavadinimo nusidriekia bent keliasdešimt nuorodų: Tas ir tas, Tas ir anas, Tas ir kažin kas. Bet gerai ir taip, kaip yra – dominantį Chodakauskaičių biografijų epizodą padeda aptikti „Turinys“, knygos dalių ir skyrių pavadinimai.

„Supuvusi atmosfera“, „sektini pavyzdžiai“ ir tikras gyvenimas tarp jų

Džiugu, kad Jakubavičienės knyga nesuteikia progos varijuoti populiariu posakiu, esą už kiekvieno iškilaus vyro stovi nepaprasta moteris (ir nustebusi uošvienė, kaip banaliai juokaujama). Pseudofeministinė apologetika su knyga visiškai nedera, nes jau pradžioje gana griežtai pabrėžtas ir lig pabaigos nuosekliai akcentuotas ne seserų šeiminis statusas ar santuokinis gyvenimas, bet jų asmeninė branda, siekiai ir darbai, intelektas ir gabumai, vertybinė orientacija, tautinės bei pilietinės pažiūros, politinė įtaka, savarankiška visuomeninė veikla. Tai bene geriausiai atsiskleidžia išsamiausioje, trečiojoje knygos dalyje „Sofijos Smetonienės ir Jadvygos Tūbelienės veikla Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 metais“ (p. 51–165). Čia aprašytos seserų pastangos bei nuopelnai telkiant ir stiprinant moterų organizacijas, indėlis gerinant motinos ir vaiko socialinę bei sveikatos apsaugą Lietuvoje. Ar dažnas bus girdėjęs, kad našlaičių prieglaudų beveik visai nerėmė valstybė, todėl jautrūs, geravaliai žmonės būrė draugijas šelpti beglobiams kūdikiams ir vaikams (p. 135–137)? Ar plačiai žinoma apie higienos įpročius, vaikų priežiūrą ir auklėjimą (p. 141–142), kūno kultūros lygį (p. 144–146), kitų bendrosios kultūros sričių būvį ir raidos ypatybes prieškarinio Lietuvoje? Autorė, remdamasi ne tik savo, bet ir kitų darbais, plačiau praveria pažinimo langus.

Knygoje pirmąkart publikuojama nemažai nuotraukų: įvairios kokybės, profesionalių ir mėgėjiškų fotografijų iš seserų bei jų artimųjų gyvenimo skirtingais laikotarpiais. Iliustracijų gausu, jos gražios, savime įdomios. Bet tai – ir gerai, ir nelabai. Mat knygos maketas toks, kad vienu metu apžiūrinti nuotraukas ir įdėmiai skaityti tekstą sunku. Gal nepakankamas dailininko-maketuotojo ir autorės bendradarbiavimas, o gal kažkokios techninės kliūtys lėmė tai, kad tenka akylai sekti susijusius, bet nesuderintus pasako-

⁵ Papildyto leidimo besišaukiančios biografijos pavyzdys – Gražinos Sviderskytės „Uragano“ kapitonas (Vilnius: Artseria,

2004), leidimas anglų kalba – „Hurricane“ Captain (Vilnius: Artseria, 2006).

jimus – rašytinį ir vaizdinį, kurie vienas nuo kito vis „pabėga“? Pavyzdžiui, seserų vyriausio brolio vizitinė kortelė „R. V. Chodakowsky“ bei nuotraukos „Pulkininkas R. Chodakauskas kabinete, apie 1930 m.“ ir „Pulkininko R. Chodakausko portretas, apie 1930 m.“ skaitytoją pasitinka p. 108–109, kur rašoma apie perversmą ir Smetonos gražinimą į valdžią 1926 m. gruodžio 17–18 d., o pasakojimo apie Chodakauską (iš kurio sužinome, kad šis 1926 m. spalį gavo pulkininko laipsnį) tenka laukti iki p. 119–121, tik jau ten vietoje pulkininko pamatome Smetonienę pobūvyje Karininkų ramovėje ir sūnaus Juliaus vestuves. Kartais tokia savotiška žaismė įtraukia, priverčia tekstą skaityti po kelis kartus – bene kažko būsi nesupratęs ar nepastebėjęs. Vis dėlto yra puikių nuotraukų, kurios vertos didesnio dėmesio, bet lieka visai be jo, nepakankamai aprašytos, pabėgusios nuo teksto.

Kad ir kaip būtų, skaityti nepabosta. Autorė veda per seserų istoriją kaip patyrusi gidė (padeda įdirbis prezidentūroje?), per visas pakylas ir užkaborius: nuo, anot Klimo, „supuvusios atmosferos“ jaunavedžių Smetonų būsto Vilniuje iki geru tabaku dvelkiančių (ne tik sutuoktinių Smetonų popirusų, bet ypač baisaus rūkoriaus Tūbelio dūmų sodriai prismilkytų) „salionų“ Kaune, karštais pietumis kvėpiančių virtuvių ir tarnų išblizgintų, saulėtų verandų Užugiryje, taip pat žvabesnių, blausesnių, tykesnių apartamentų Ohajuje, Floridoje ir kitur Jungtinėse Valstijose.

Autorė trumpai aprašo ir abu seserų brolius. Šių biografijos tokios skirtingos, kad į analogišką knygą *Broliai* niekaip nesutiltų. Pulkininkas Romanas Chodakauskas anksti mirė nuo infarkto, o jaunėlis Tadas Chodakauskas gyveno ilgai ir... nelaimingai: nepavykus emigruoti pasivadino Leonu Liutkevičiumi, tapo enkavedistų užverbuotu „Liūtu“ – kameros agentu, rezistentų pasipriešinimą pakirtusių operacijų dalyviu. Vis dėlto brolio Tado reputacijos seserims mestas šešėlis, matyt, sąmoningai neakcentuotas. Panašiai nesusreikšminami ir kiti, pasakojime probėgšmais minimi kitų artimųjų žmogiški netobulumai.

Skaitydama knygą beveik nuolat junti autorės vienareikšmišką palankumą abiem seserims ir jų artimiausiai aplinkai. Bene tiesiausiai jis išreikštas pasakojimo apie Smetonienę pabaigoje: „Europos monarchijos didžiuojasi karališkomis šeimomis, o Lietuvos visu-

menė neturėtų apsiriboti tik Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų dinastijomis, turėdama labai gražių ir sektinų prezidentų šeimų pavyzdžių. Smetonų šeima pakilo iki tarpukario Lietuvos visuomenės elito viršūnės“ (p. 201). Artimas, šiltas Jakubavičienės santykis su herojėmis ir jų aplinka suprantamas, turint omenyje jos glaudų (nors neaišku, kiek gyvą ir intensyvų) kontaktą su abiejų herojų amžininkais, palikuonimis. Bet gi ir nekeičiant, neišsiginant šio santykio įmanoma į privalumus ir ydas, pakilimus ir nuopuolius žvelgti vienodai drąsiai, atvirai. Skaitytojui sunku atspėti, kodėl autorė pasirenka šališkesnę poziciją. Tačiau tikėtina, kad kaltas būdingas įprotis: mums vis dar reikia mokytis gerbti žmones tiesiog tokius, kokie jie buvo. Juk ne šventieji puodus ir... valstybes lipdo.

Baigusi pasakoti ir apie jaunesniosios sesers Tūbelienės gyvenimą emigracijoje, autorė dar „nusiveda“ skaitytoją pasisvečiuoti pas herojų vaikaičius ir provaičiai JAV. Žinia, garsiosios Chodakauskų giminės saujon nebesurinksi – ainiai pasklidę po visą pasaulį. Tad knygos pabaiga galėjo būti visokia: tarkime, skaitytojas iš Lietuvos gal mieliau būtų „užsukęs“ pas Nacionalinės premijos laureatą aktorius Kostą Smoriginą ir pažiūrėjęs jo mamos Galinos Chodakauskaitės (garsių seserų dukterėčios) atvaizdų prie lietuviškų gryčių. Kita vertus, išėivis kažkur JAV ar Australijoje taip pat maloniai nužvelgs prie prabangaus „Porsche“ besipiukuojantį išvaizdų daugiavaikį tėvą Vytautą Julijų Smetoną iš Klivlendo (p. 228). Kaip pradžioje, taip ir pabaigoje Chodakauskų giminės gėlmė, gausa, platybė gal šiek tiek išmušė iš pusiausvyros ir taip sudėtingą medžiagą turėjusią suvaldyti autorę. Bet kad ir kaip būtų, nuotraukos gražios. „Porsche“, aišku, irgi.

Irena Jakubavičienė su skaitytoju atsisveikina paprastai ir nuoširdžiai: „Papasakota [...] istorija nepretenduoja būti absoliučiai objektyvi ir baigtinė. Liko dar nemažai neatskleistų detalių, neištirtų dokumentų ir neperskaitytų laiškų, išblaškytų po visą pasaulį. Ši knyga – pirmasis susitikimas su seserimis Chodakauskaitėmis“ (p. 229). Apibendrinančias išvadas istorikė, muziejininkė baigia primindama, kad „ši knyga tapo pirmąja [Smetonienės ir Tūbelienės, – G. S.] biografinė monografija“ (p. 232). Kas gi nesutiktų? Dar šimtakart pasklaidžiusi ir pagaliau užvertusi knygą, su tuo autorę galiu tik pasveikinti. ■